

УДК 811.162.1'373.231

Marcin Kojder
(Lublin, Polska)

SPOSOBY NOMINACJI OSÓB W ZAPISACH KSIĄG SĄDOWYCH Z TERENU STAROSTWA HRUBIESZOWSKIEGO W XVII WIEKU

У статті проаналізовані імена осіб із судових актів XVII століття з території Грубешівського староства. Встановлено, що більшість найменувань осіб складалася з двох елементів, відзначене вживання і неповних імен. Виявлені і більш складні найменування – з трьох або чотирьох елементів.

Ключові слова: антропонім, власне ім'я, прізвище, польсько-українське пограниччя.

Койдер М. Способы именования людей в записях судебных книг Грубешовского староства XVII века

Проанализированы имена лиц из судебных актов XVII века Грубешовского староства, в которых большинство названий состоит с двух элементов, а также употреблялись и неполные имена. Обнаружены и наименования, состоящие из трёх-четырёх элементов.

Ключевые слова: антропоним, собственное имя, фамилия, польско-украинское пограничье.

Kojder M. The means of individuals' nomination in court books of Hrubieszow district of XVII century.

The article presents an analysis of strategies adopted for naming people in court registers of Starostwo Hrubieszowskie (Hrubieszow District) in the XVII century. In the XVII century, the majority of names in Hrubieszow District consisted of two elements, nevertheless, a small number of single-element names were also noted. Moreover, some examples of more complex names – consisting of three or four elements – were also found.

Key words: anthroponomy, proper name, personal name, surname, polish-ukrainian borderland.

Niniejsze wystąpienie poświęcone jest zestawieniom antroponimicznym, czyli formułom identyfikacyjnym, używanym w XVII-wiecznych dokumentach sądowych z terenu starostwa hrubieszowskiego na określenie jednostki.

Analizowany materiał pochodzi z jednorodnego źródła – zapisów świeckich i kościelnych ksiąg sądowych. Ta jednorodność nie oznacza jednak, że w omawianych źródłach stosowana był jeden typ formuł identyfikacji osób.

Chociaż w XVII wieku nazwiska wykazują względną stabilizację formy i funkcji to nie są objęte regulacją i ochroną prawną. Często jest jeszcze duża dowolność formuł identyfikacyjnych. Pisarze na określenie osób używali różnych określeń do dokładnej identyfikacji. Mamy tu zatem: a) wyłącznie imiona, b) formacje dwuczłonowe, zgodne ze współczesnym schematem imię i nazwisko, c) formuły kilkuelementowe.

Materiał antroponimiczny wyekscerpowany ze źródeł hrubieszowskich, można podzielić na trzy wewnętrznie zróżnicowane grupy (w literaturze znane są inne podziały formuł identyfikacyjnych [1; 3]). Kryterium podziału stanowi budowa nazw osobowych

i stopień antroponimizacji komponentów tworzących zestawienie antroponimiczne, w odniesieniu do obowiązującej współcześnie formuły: *imię + nazwisko*:

1. Nazwy utworzone wyłącznie z imienia
  - 1.1. Wyłącznie imię
  - 1.2. Imię z analitycznym patronimikem lub inną formacją zależnościową
  - 1.3. Imię z analitycznym określeniem odmiejscowym
2. Imię + potencjalne nazwisko w formie
  - 2.1. równej imionom
  - 2.2. równej etnonimom
  - 2.3. równej przezwiskom
  - 2.4. równej nazwom zawodów
  - 2.5. formacji patronimicznych
  - 2.6. formacji odmiejscowych
3. Formacje zawierające, obok imienia, dwa i więcej członów

1. Nazwy utworzone wyłącznie z imienia

W pierwszej kolejności omówione zostaną formacje beznazwiskowe, czyli takie, które nie zawierają żadnych, poza imieniem, elementów antroponimicznych. Nie wyklucza to jednak innych apelatywnych lub apelatywno–prioprialnych elementów identyfikacyjnych.

Formacje beznazwiskowe należą do dosyć rzadkich sposobów identyfikowania osób w XVII wieku, mimo, że stosunkowo licznie występują jeszcze w jego pierwszej połowie. Zdecydowana większość zapisów datowana jest na pierwsze dwudziestolecie XVII wieku i tylko trzy na okres późniejszy: *honesto Stepano de Pohorze* 1646; *Pracowitemu Sawie Zliszney* 1646; *pracowitemu Włodkowi Swirszczowa* 1678.

Wcześniejsze przykłady: *wierni Bartosz i Procko* 1606[□]; *Laboriosus Stanislaus* 1607; *opatrzni Waśko y Alexi Ociec z Synem* 1609; *utciwy Szczęsny niegdy będący mieszczanin Uchanski* 1614; *opatrzniego Chacza M U* 1616; *Laboriosus Fedko* 1617;

W skład formacji beznazwiskowych, obok imienia, wchodzi również:

– analityczne formacje patronimiczne, np.: *uczciwy Florian Syn Christopha Raczkowskiego* 1600; *Jacubowi Synowi Jana Boiarzyna* 1607; *Tymko Filio Kuchanowej* 1607; *Condrat syn niebozczyka Waśka Czoterboka* 1607; *Fedka Tołoczkowego syna* 1607; *Jana syna Tołoczkowego* 1607; *Lewkonem Iwana Sutorio filium* 1608; *Laborioso Procopio servo Andrea Demkowicz* 1613; *Laborioso Procopio filio Miskowemu* 1614; *Waskowi Zięciowi Szalaszowskiemu* 1616; *Chwedko Mąz Bohdanowej* 1617;

– analityczne formacje odmiejscowe, np.: *Pawel Storczina* 1600; *Mikolaia Złopiennika* 1600; *Pracowyty Hawrylo s Chotaczowa* 1601; *Pracowitego Joczka Zbudzynia* 1601; *Pilip de Sławęcin* 1606; *Pracowitemu Prokopowi Zspikłos* 1606; *Piotra sPodtylicza* 1607; *Bogdana z Ratna* 1607; *Prokopo z Czebrzeszina* 1607; *Krat Laboriosus de Wyprudowicze*; *Ostap de Moniatycze* 1607; *Matias de Woisławice* 1608; *Laboriosus Protas de Suburbio PoHorze* 1614;

Wymienione formuły stosowane są najczęściej na określenie ludności chłopskiej, o czym świadczą występujące w nich określenia *pracowity*, *laboriosus* (o formułach honoryfikatywnych por. m.in. [6]) oraz formacje odmiejscowe – nazwy wsi i przedmieść:

Laborioso Procopio de Spikolosy 1608; *Klimko de PoHorze* 1608; *Laboriosus Nicolaus de Młodiatycze* 1614; *Praczowitemu V Harkowi Poddanemu Skutow* 1614; *Laboriosus Protas de Suburbio PoHorze* 1614; *Romana y Steczka Poddanych ze wsi Spikłos* 1614.

Wśród beznazwiskowych formuł identyfikacyjnych odnajdujemy także określenia mieszkańców miast. Te identyfikujemy dzięki określeniom: uczciwy, sławny, sławetny, opatrzny, famatus, honestus, pronidus oraz mieszczanin i obywatel, np.: *uczciwy Florian Syn Christopha Raczkowskiego* 1600; *Sławny Dacz Mieszczanin Hrodelsky* 1600; *sławetny Demian Mieszczanin Hrubiesowski* 1608; *honesto Stepano de Pohorze* 1646; *pnidi sen famati Danielis de Kryłow Civis* 1618; *pronidus Juchim filius Chomy Burdeiwicz de Suburbio Pohorze* 1613.

Beznazwiskowe formacje identyfikacyjne, choć obecne jeszcze w XVII wieku, stanowią regresywny model nazewniczy. Coraz częściej ludzie określani są za pomocą formacji bardziej rozbudowanych, składających się z imienia i nazwiska*.

2. Imię + potencjalne nazwisko

Najczęstszym sposobem identyfikowania ludzi w XVII wieku były formuły dwuelementowe, zgodne ze współczesnym schematem *imię + nazwisko*.

Wśród nazw dwuelementowych wydzielamy sześć, wyżej wymienionych grup.

Formacje dwuelementowe są dominującym sposobem identyfikowania ludzi w XVII wieku. W ich skład wchodzi imię i nieoficjalne jeszcze nazwisko w postaci formacji imiennej, etnicznej, przezwiskowej, nazwy zawodu, struktury patronimicznej lub odmiejscowej.

Wśród nazwisk, czyli dodatkowych, występujących po imieniu członów formuł identyfikacyjnych, liczną grupę stanowią formy niederywowane słowotwórczo. Są to nazwiska równe:

– imionom (nie patronimiczne) np.: *sławny Steczko Bienko* 1601; *Hryc Paranka* 1606; *Laborioso Petrus dictus Szebunia* 1614; *opatrzny Markiem Lichfantym* 1616; *Zachariasza Chacza* 1618; *Zachariaszowi Chacowi* 1620; *Wasko Mitrosza* 1639; *Nicolao Florkowi* 1645;

– etnikom: *utsciwy Wawrzincza Woloszina Mieszczanina Hrodelskiego* 1600; *Iwan Tatarz* 1606; *prefatus Ichnat Boiko* 1606; *Laboriosus Hryc Litwiniec* 1608; *utsciwy Piotr Niemiec* 1634; *ucciwemu Semenowi Litwinowi* 1678.

– szeroko pojmowanym przezwiskom: *Dacza Sroki Mieszczanina Hrodelskiego* 1600; *sławnego Sienka Hurby Mieszczanina Hrodelskiego* 1600; *pracowithi Chwiedko Sporidub* 1600; *Matis Kurzanoszka* 1601; *Jan dusza* 1614; *Hric Trel* 1625; *Roman Głuchy* 1637; także ze zmianą szyku: *Tura Philipa* 1638; *Woyciecha Kazki* 1670;

– nazwom wykonywanych zawodów, pełnionych funkcji oraz piastowanych urzędów: *Steczkowy Pastuchowy* 1600; *pracowithiego Zienka Szewcza Mieszczanina Hrodelskiego* 1600; *sławnego Valentego Piekacza Mieszczanina Hrodelskiego* 1600; *Jarosa Grabarza* 1601; *Jacobus Sutor* 1607; *opatrznego Karpia Ciesle* 1608; *utciwy*

* Termin "nazwisko" jest tu umowny, zapewne nie wszystkie prezentowane antroponyminy stanowiły nazwiska w dzisiejszym rozumieniu tego słowa, czyli były stałe i dziedziczne. Natomiast jeśli chodzi o ich strukturę i funkcje, niczym się od współczesnych nazwisk nie różnią.

Jan Rziznyk 1614; Zachariasz aurifaber 1616; Zachariaszem Złotnikiem 1616 Sławetny Mikołai Rybak Zmałzonko swoio 1659;

Jednak najczęściej w funkcji nazwisk występowały formacje patronimiczne i odmiejscowe utworzone za pomocą odpowiednich formantów słowotwórczych.

Wśród formacji patronimicznych na czoło wysuwają się formy utworzone za pomocą formantu –ewicz/–owicz, np.: *Mikolaya Sobiechowicza 1600; Hawrilo Martinowicz 1600; Sławetny Benedict Matysowicz 1607; Jocz Serchyowicz 1607 Wasko Czoterbokowicz 1609; Daniel Joczowicz 1612; Waska Didowcza 1612;*

Znaczną produktywnością charakteryzują się ponadto formy na –ik/–(cz)yk: *Wasko Nikonczyk 1606; Tymosz Kuryleczyk 1606; opatrznemu Philipowi rzezonemu Palczyk 1613; Lewko Cechmistrz 1613; Grzes Sewczyk 1614 Stephanus Mysik 1615; Iwan Worobik 1617;*

oraz –uk/–czuk: *Daniła Hrinczuka 1606; Jacobo Boiarczuk 1607; Lucam Sereduk 1642; Sławetnemu Hrehorowi Lebedczukowi 1678; Sławetny Fedor Klecuk 1683*

Formacje odmiejscowe urabiane są najczęściej za pomocą formantu –ski/–cki, np.: *Sławetnemu Janowy Trzebinkiemu Mieszczanin Hrodelski 1600; Marko Parczowsky 1600; Urodzony Alexi Radzyatkowsky 1600; Famato Adam Rapaczky 1600; Gnosis Jakobus Chmielniczki 1601; Steczko Bielopolski 1601; Pilip Sławencinski 1606; Jacobo Biedrzycki 1607; Urzędnika Adama Zawackiego 1607; Jeo Mci Pana Jana Drochiczanskiego 1607; slachetnie urodzone JEo Mci Panu Stanisławowi Trzebuchowskiemu 1608.*

3. Formacje zawierające obok imienia dwa i więcej członów

XVII-wieczną antroponimię cechuje pewna niestabilność nominacji osób. Spowodowane jest to faktem, że nazwiska nie były jeszcze chronione przez prawo i powstawaniem ich kierowała pragmatyczna potrzeba identyfikowania osób. W tym celu wykorzystywano różne środki językowe, za pomocą których można było utworzyć formułę dostatecznie dokładnie identyfikującą daną osobę.

W badanym okresie do tego celu najczęściej stosowane są formacje dwuelementowe, natomiast coraz rzadsze są formy beznazwiskowe. Dodatkowo, można wyodrębnić pewną grupę zestawień zawierających różnorodne kombinacje funkcjonujących wówczas antroponimów. Grupę tę stanowią modele nazewnicze całkowicie różniące się od modeli funkcjonujących we współczesnej oficjalnej antroponimii polskiej.

Komponentami w tych zestawieniach są formy funkcjonujące już jako nazwiska: nazwy odimienne (nie patronimiczne), odprzezwiskowe, zawodowe, patronimiczne i odmiejscowe. Oprócz tych form, częste są formacje analityczne: zależnościowe i odmiejscowe.

Najczęstszymi zestawieniami są formuły składające się imienia oraz dwóch komponentów. Wydzieliliśmy 15 takich grup. Kolejne 6 typów zestawień antroponimicznych stanowią formuły składające się z imienia oraz trzech określeń. W jednym przypadku formuła identyfikacyjna składa się z czterech komponentów.

W analizowanych grupach, tj. dwu-, trzy- i czteroelementowych, można wskazać na pewną "hierarchię" komponentów w procesie ich antroponimizacji. Wszystkie grupy, oprócz jednej, mają przynajmniej jeden element, któremu można przypisać funkcję

nazwiska. Pozostałe pełnią, funkcję dodatkowego określenia, najczęściej w formie analitycznych formacji odmiejscowych i zależnościowych, a w wielu przypadkach, nazwy zawodowej.

W roli głównego komponentu identyfikującego osobę występują formy imienne, przezwiskowe, zawodowe, odmiejscowe, patronimiczne w połączeniu z innymi formami, pełniącymi poboczną rolę. Oto przykładowe zestawienia form:

a) imienne:

– z określeniem zawodowym: *Joanne Fabricio Viceaduocato Hrubiešsowien* 1607;

b) przezwiskowe:

– z analitycznym określeniem odmiejscowym: *Jaczko Stabien SPrzedmiešcia Sławęcina* 1606; *Stecko rzeczony rak SPohorza* 1606;

– z analitycznym określeniem zależnościowym: *Slachetny P Bartosz Kopeć sluga Niegdy Jaskie Woelmozney Świętey Pamięci Nieboszki Jey Mosci Paniney Woiewodzinei Bełskiey* 1618;

– z nazwą zawodową: *slawetny Fedor Nieroda Ciešla* 1642; *Sławetnym P. Maximem Kucem Lanthwoithem JEo Mci Krol Horodła* 1684;

c) zawodowe:

– z analitycznym określeniem zależnościowym: *Opatrzny Josko Kuszniierz a Zięć niegdy niebozczyka Fedora Piątka* 1607; *Laboriosi Clementis Satoris generis zdanowej* 1615;

– z analitycznym określeniem odmiejscowym: *Pracowitemu Nestorowi Szewcowi z Sławęcina* 1608; *Sienko Molitore de Leszczany* 1612; *Pronidus Iwan Faber de Suburbio Sławęcina* 1614;

– z analitycznym określeniem odmiejscowym i analitycznym określeniem zależnościowym: *Pracowitemu Hwedorowi Kusznirozowi Z Smordeiowa Poddanemu Pana Krakowskiego* 1606;

d) odmiejscowe:

– z analitycznym określeniem odmiejscowym: *Jeo Mci Pana Liszakowskiego ZUscziługa* 1602; *Andrea Piotrowski de Gosdo(wo)* 1608;

– z nazwą zawodową lub pełnionej funkcji: *slawetny Bazyli Lewicki Lenthwoith JEo K Mci Miasta Rubieszowa* 1691; *Przewielebnym Oycem Eustaphim Grabowskim Proto(prez)biterem Horodelskim* 1697; *Uczony Stanisław Farski na ten czas Rector Schoły Hrubieszowskiei* 1608;

e) patronimiczne:

– z analitycznym określeniem odmiejscowym: *opatrznemu Daniłowi Jaczkowicz s Kryłowa* 1609; *Laboriosus Semen Parchomienie de Willa Skryhiczyn* 1615;

– z nazwą zawodową lub pełnionej funkcji: *Slawny Marko Parczowski lawnik przysięgły* 1600 AMHor1RŁ; *slawny Jakob Andreowic Stary Rayczy MH* 1601; *Famato Jacko Lebedczuk Sator et Civis Rubiesowien* 1643.

Ponadto, można wydzielić pewną grupę zestawień, w których elementy składowe pełnią funkcję równorzędną:

– forma odimienna z formą patronimiczną: *Slawny Marko Proc Sayowicz* 1600;

– forma przezwiskowa z formą odmiejscową: *Nli Jacobo Christophoro Czarnocie Czarnackiemu* 1638;

– forma patronimiczna z formą przezwiskową: sławetnego *Fedora Tyszkowicz alias Kulzyka* 1619; *Sławetny Iwan Maximow Piwowarnia* 1655;

– forma patronimiczna z formą odmiejscową: *famatus Lewko Markowicz dictus Halecki* 1621.

Spośród wyodrębnionych, jest jedna grupa, która składa się z niezantroponimizowanych, nie występujących w funkcji nazwisk, formacji analitycznych: *Laboriosus Nazar Subdictus de Nowosiolki Gnosi Joannis Ziemacki* 1609; *Fedorius Filius Rakowei de Sławęcín* 1614; *Juchim filius Chomy de Pohorze* 1615; *Chwedkowi Staratyna Synowi Iwanowemu* 1616. Obecność wymienionych formuł można tłumaczyć niskim pochodzeniem społecznym opisywanych osób lub tym, że osoby, od których utworzono formacje patronimiczne i należnościowe były powszechnie znane i takie określenie analityczne wystarczająco dokładnie identyfikowało opisywaną osobę.

Na szczególną uwagę zasługują nazwy zawodowe występujące w formułach identyfikacyjnych. W literaturze przedmiotu XVII-wieczne nazwy zawodów, pełnionych funkcji i piastowanych urzędów kwalifikowane są jako nazwiska odapelatywne [2; 5]. Jednak materiał historyczny przynosi także przykłady użycia nazw zawodowych w funkcji apelatywnych określeń dodatkowych, co wskazuje na nie ustalenie tych nazw w roli nazwisk. Zapewne nazwy zawodowe mogły pełnić też funkcję przezwisk.

Rozpatrując zestawienia antroponimiczne zawierające nazwy zawodowe, można wskazać na to, kiedy nazwa zawodowa mogła pełnić funkcję nazwiska, a kiedy była tylko określeniem apelatywnym. I tak, w formacjach typu: *Opatrzny Josko Kuszniierz a Zięć niegdy niebozczyka Fedora Piątka* 1607; *Laboriosi Clementis Satoris generis zdanowei* 1615; *Pracowitemu Nestorowi Szewcowi z Sławęcina* 1608; *Sienko Molitore de Leszczany* 1612; *Pracowitemu Hwedorowi Kusznirowi Z Smordeiowa Poddanemu Pana Krakowskiego* 1606 nazwa zawodowa mogła funkcjonować jako nazwisko, zaś dodatkowymi określeniami są analityczne formacje odmiejscowe i zależnościowe. Warto zauważyć, że w funkcji nazwiska występują nazwy profesji, a nie pełnionych funkcji i urzędów.

Z kolei w formach typu: *Stanisława Nowosada Przysięgłego* 1606; *Sławny Marko Parczowski lawnik przysięgły* 1600; *sławny Jakob Andreowic Stary Rayczy MH* 1601; *Joanne Fabricio Viceaduocato Hrubieśowien* 1607 nazwy zawodowe pełnią funkcję apelatywnych określeń dodatkowych. Są to najczęściej nazwy urzędów i pełnionych funkcji. Rola wymienionych nazw wypływa zapewne z faktu, że funkcje i urzędy były pełnione okresowo. Zatem osoby pełniące daną funkcję czy urząd, w czasie jej sprawowania, były nominowane za pomocą dodatkowych określeń.

Wynika z tego, że nazwy zawodowe, chociaż w większości pełnią funkcję nazwisk, o czym dobitnie świadczą urabiane od nich formy patronimiczne, to nie są jeszcze jednak w pełni zantroponimizowane [5, s. 80].

W XVII wieku nie obowiązywał ściśle określony sposób nominacji ludzi. Niemniej już wówczas przeważa tendencja do oznaczania osób za pomocą formuł dwuelementowych. Znakomita większość zarejestrowanych modeli nazewniczych

stanowią zestawienia składające się z imienia i nieoficjalnego jeszcze nazwiska w postaci formacji przezwiskowej, nazwy zawodu, struktury patronimicznej lub odmiejscowej.

Literatura*

1. Dacewicz L. *Antroponimia Białegostoku w XVII – XVIII wieku*, Białystok 2001;
2. Borek H., Szumska U. *Nazwiska mieszkańców Bytomia od końca XVI wieku do roku 1740*, Warszawa 1976.
3. Citko L., Dacewicz L., Typy strukturalne antroponimów w XVI-wiecznym woj. Podlaskim // *Prace Onomastyczne 35*, pod red. E. Wolnicz – Pawłowskiej i J. Dumy, Warszawa 2001.
4. Dacewicz L. *Antroponimia Białegostoku w XVII – XVIII wieku*, Białystok 2001.
5. Dacewicz L. Kształtowanie się nazw odzawodowych na terenie dawnego woj. Podlaskiego (XVI – XVII w.), [w:] *Studia Podlaskie 4*, Białystok 1993, s. 93 – 100.
6. Szulowska W., *Imiennictwo dawnej ziemi halickiej i lwowskiej*, Warszawa 1992

*

---

* Зберігаємо авторську подачу літератури